

Beata Kozaczyńska

Centralistyczna organizacja sieci bibliotek w Wojsku Polskim (1919-1936)

Po odzyskaniu przez Polskę w 1918 r. niepodległości tworzenie i rozbudowa sił zbrojnych, organizowanie dowództw i sztabów, instytucji naukowych i wydawniczych, szkół wojskowych oraz formowanie korpusu oficerskiego i podoficerskiego zrodziło nowe potrzeby oświatowe i naukowe. Książki, czasopisma i prasa codzienna stały się od pierwszych chwil niezbędne dla celów kształcenia kadry zawodowej, intelektualnego rozwoju i wychowania wojska oraz prowadzenia badań naukowych. Potrzeby czytelnicze ówczesnego Wojska Polskiego oraz organizacja sił zbrojnych wyznaczyły w dużej mierze strukturę wojskowej sieci bibliotecznej. Do hierarchicznych szczebli armii w zakresie organizacji i dowodzenia dostosowano centralistyczną, trzystopniową organizację sieci bibliotek wojskowych¹. Jej ramy organizacyjne określał *Statut Organizacyjny Bibliotek Wojskowych*, wydany 15 XI 1919 rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.)². Pierwszy stopień stanowiła Centralna Biblioteka Wojskowa (CBW) wraz z bibliotekami podręcznymi instytucji centralnych i zakładów naukowych MSWojsk. Stopień drugi w sieci tworzyło dziewięć bibliotek okręgowych, działających przy poszczególnych Dowództwach Okręgów Generalnych (DOGen., od 1921 r. Dowództwach Okręgów Korpusów – DOK), z merytorycznym nadzorem CBW³. Ostatni, trzeci sto-

---

1 Por. B. Kozaczyńska, *Organizacja i działalność bibliotek wojskowych Dowództw Okręgów Korpusów w latach 1921-1926*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2010, nr 3/32, s. 38-57 – www.caw.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/r3/r3_2.pdf [dostęp: 19.03.2015].

2 *Statut organizacyjny bibliotek wojskowych*, „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, nr 97, poz. 4096. W sprawozdaniu CBW za okres od 17 X do 24 X 1919 informowano, iż jednym z zadań dyrektora tej placówki było „wypracowanie projektu ogólnej organizacji bibliotek wojskowych w Państwie Polskim”. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW), Oddział III Naukowo-Szkoleniowy Sztabu MSWojsk. 1919-1921, sygn. I. 300.8.5.

3 Dla DOGen. I mieszczącego się w Warszawie rolę biblioteki okręgowej pełniła CBW.

pień, stanowiły biblioteki oficerskie w pułkach (oddziałach równorzędnych i większych zakładach wojskowych), podległe bibliotekom okręgowym. Poza tą siecią pozostawały biblioteki podoficerskie, żołnierskie, szkół wojskowych oraz działające w batalionach, od 1924 r. w pododdziałach i strażnicach Korpusu Ochrony Pogranicza.

Statut..., jeden z pierwszych w Europie, należał do najważniejszych aktów normujących działalność bibliotek wojskowych w okresie międzywojnia. Zdaniem Mariana Łodyńskiego budowę centralistycznej organizacji sieci bibliotek w Wojsku Polskim narzuciła „potrzeba posiadania sprawnego i celom ogólnej polityki wojskowej odpowiadającego czynnika naukowego i oświatowego”⁴. Wprowadzona wówczas w Polsce scentralizowana sieć bibliotek wojskowych nie posiadała odpowiednika nie tylko w Europie, ale i na świecie. W wielu państwach biblioteki wojskowe istniały i stopniowo powstawały (niezależnie od siebie) przy sztabach jednostek liniowych, nie tworzyły jednak jednolitej organizacji. Wzorem Polski podobną organizację sieci bibliotek wojskowych wprowadzono w późniejszym okresie m.in. w Czechosłowacji, Bułgarii oraz na Litwie⁵. Wprawdzie w okresie międzywojennym istniało (do 1936 r.) pewne podobieństwo organizacji sieci bibliotecznej w Wojsku Polskim i armii niemieckiej, jednak rozkazy polskiego MSWojsk. zostały wydane nieco wcześniej niż analogiczne decyzje dowództwa Reichswehry. W Polsce nastąpiło to 13 VI 1919, wraz z utworzeniem CBW⁶, zaś w Niemczech 1 X 1919 i wiązało się z utworzeniem Deutsche Heeresbücherei w Berlinie⁷.

Marian Łodyński⁸, twórca koncepcji CBW, a zarazem właściwy jej organizator i wieloletni dyrektor wyjaśniając swoje zamierzenia stwierdził, iż

4 M. Łodyński, *Polskie bibliotekarstwo wojskowe jako odrębna gałąź ogólnego bibliotekarstwa*, Warszawa 1926, s. 8 – www.delibra.bg.polsl.pl/publication/133 [19.03.2015]; S. Rosołowski, *Poglądy Mariana Łodyńskiego na bibliotekarstwo naukowe sił zbrojnych*, „Roczniki Biblioteczne” 1968, t. 12, s. 395.

5 S. Rosołowski, *op. cit.*, s. 398.

6 *O Centralnej Bibliotece Wojskowej*, „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, nr 68, poz. 2213.

7 Inicjatywy te powstały niezależnie od siebie i nie miały znaczenia dla organizacji tych placówek. Dopiero po 1926 r. dało się dostrzec wpływy działalności naukowej M. Łodyńskiego na podobne poczynania wspomnianej biblioteki niemieckiej. CBW wykorzystywała natomiast doświadczenia niemieckie; S. Rosołowski, *op. cit.*, s. 396.

8 M. Łodyński (5 VII 1884-7 IX 1972), podpułkownik WP, z wykształcenia mediewista, był bibliotekarzem, historykiem, cenionym teoretykiem i organizatorem bibliotekarstwa wojskowego i cywilnego; w latach 1919-1933 dyrektor CBW; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, [pod red. I. Treichel; kom. red. M. Adrianek et al.], Warszawa-Łódź 1986, s. 127-128.

biblioteka ta miała być nie tylko „[...] warsztatem pracy naukowej w zakresie zagadnień wojskowych, lecz równocześnie miała stanowić trzon centralistycznie ujętej organizacji polskiego bibliotekarstwa wojskowego”⁹.

CBW, jako centralna, wiodąca placówka w sieci bibliotek w Wojsku Polskim, przejęła księgozbiór biblioteki Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu (TRS) w Warszawie¹⁰, powstałej 10 II 1917 w ramach Wydziału Spraw Ogólnych i Przygotowawczych tej Komisji¹¹. Już wówczas stanowiła ona, jak zaznaczono w *Regulaminie Biblioteki Komisji Wojskowej* (z 18 X 1918), centralną bibliotekę wojsk polskich¹². Jej zadania określono następująco: „Służy ona pozatem wszystkim tym osobom, które zajmują się pracami na polu naukowo-wojskowym. Z biblioteki Komisji Wojskowej korzystać mogą w 1-ym rzędzie wszyscy oficerowie Wojska Polskiego oraz urzędnicy wojskowi. Pierwszeństwo mają w tym względzie oficerowie generalnego sztabu i instruktorzy szkół wojskowych oraz współpracownicy Sekcji Naukowej K. W. Osoby cywilne zyskują prawo korzystania z biblioteki za specjalnym pozwoleniem Szefa Sekcji Naukowej”¹³. Nie ulega wątpliwości, iż placówka ta spełniała już wówczas funkcję biblioteki centralnej sprawując nadzór nad innymi bibliotekami wojskowymi. Wprowadzona w życie tego samego dnia (18 X 1918) *Instrukcja dla bibliotekarzy pułkowych* stanowiła pierwszy projekt wojskowej sieci bibliotecznej stwierdzający, iż bibliotekarze ci podlegają Sekcji Naukowej Komisji Wojskowej oraz są odpowiedzialni za powierzony im księgozbiór¹⁴. W 1918 r., wychodząc naprzeciw prowadzącym biblioteki wojskowe, wydano litografowany poradnik *Bibliotekarz wojskowy* autorstwa Stanisława Nowaka (pracownika Biblioteki Komisji Wojskowej TRS)¹⁵.

9 S. Rosołowski, *op. cit.*, s. 393.

10 Księgozbiór biblioteki Komisji Wojskowej TRS, przed przejęciem go przez CBW, był kolejno własnością Wojskowego-Naukowego Instytutu Sztabu Generalnego oraz Departamentu Naukowo-Szkolnego MSWojsk.

11 CAW, Komisja Wojskowa, sygn. I. 160.1.45 (Sprawozdanie z biblioteki za czas od 10 II do 1 VI 1917).

12 Regulamin opracował Kazimierz Daszkiewicz, bibliotekarz Komisji Wojskowej TRS; *ibidem* (Sprawozdanie tygodniowe z działalności Komisji Wojskowej od 11 do 18 X 1918).

13 *Ibidem*.

14 *Ibidem*.

15 S. Nowak, *Bibliotekarz Wojskowy. Poradnik dla prowadzących biblioteki wojskowe*, Warszawa 1918, 32 s. Poradnik został opracowany według wzorów niemieckich i zawierał informacje techniczne dotyczące gromadzenia, katalogowania, przechowywania, udostępniania i kontroli zbiorów oraz zadania bibliotekarza.

Rozkazem inauguracyjnym z 13 VI 1919 CBW otrzymała status instytucji autonomicznej, co było równoznaczne z otrzymaniem stałej, rocznej dotacji. Ponadto wyznaczono jej zadania gromadzenia, przechowywania i katalogowania książek z zakresu wojskowości; dostarczania literatury wojskowej centralnym władzom wojskowym w Warszawie i pomoc w tworzeniu mniejszych bibliotek podręcznych wraz z opracowywaniem regulaminów i instrukcji; organizowanie i kontrolę bibliotek fachowych oficerskich na prowincji oraz opracowywanie na ich użytek regulaminów i instrukcji; prowadzenie ewidencji prywatnych bibliotek wojskowych w kraju i utrzymywanie z nimi kontaktu; umożliwianie osobom cywilnym poznania problematyki dotyczącej wojskowości, w szczególności polskiej¹⁶. Książnicy tej nadano również uprawnienia do decydowania o racjonalnym rozmieszczeniu i wykorzystaniu księgozbiorów pozostawionych przez zaborców¹⁷. Opracowywany corocznie przez CBW centralny budżet biblioteczny obejmować miał wydatki bibliotek wojskowych: podręcznych, DOGen., oficerskich oraz biblioteki Szkoły Wojennej Sztabu Generalnego¹⁸. Zakres zadań nałożonych na CBW był wieloraki i wykraczał poza tradycyjne funkcje biblioteki naukowej. Ich realizacja wiązała się z nadaniem szerokich uprawnień dyrektorowi placówki. Miał on objąć kierownictwo „ogólnobibliotekarskie” nad wszystkimi bibliotekami wojskowymi w Polsce, z wyjątkiem bibliotek żołnierskich, podlegających Sekcji VI Kulturalno-Oświatowej Departamentu Naukowo-Szkolnego MSWojsk. Dyrektorowi CBW podlegali bezpośrednio kierownicy bibliotek okręgowych oraz pośrednio (poprzez kierowników tych bibliotek) kierownicy wszystkich bibliotek wojskowych w obrębie poszczególnych DOGen. (nadzór merytoryczny). Poza tym kierownicy bibliotek okręgowych zostali zobowiązani do składania dyrektorowi CBW dwa razy w ciągu roku sprawozdań z działalności¹⁹. Każda z tych bibliotek podlegała bezpośrednio dowódcy danej jednostki, odpowiadającemu służbowo za jej stan i administrowanie.

Jeszcze w czerwcu 1919 r., w ramach nawiązania współpracy, dyrektor CBW przesłał dowódcom pułków i szefom urzędów wojskowych *Praktyczne wskazówki dla kierowników bibliotek wojskowych*²⁰. Zawierały one krótkie

16 O Centralnej..., *op. cit.*

17 *Ibidem*; Z. Sławiński, *Organizacja bibliotekarstwa wojskowego w Polsce w latach 1918-1939. Rola Centralnej Biblioteki Wojskowej*, „Bibliotekarz” 1987, t. 54, nr 10-11, s. 67.

18 *Organizacja bibliotek wojskowych w świetle rozkazów MSWojsk.*, Warszawa 1921, s. 9-10.

19 Na kwestionariuszach, przesyłanych każdorazowo przez CBW.

20 CAW, Oddział III Naukowo-Szkoleniowy Sztabu MSWojsk. 1919-1921, sygn. I. 300.8.3, k. 89-90 (Sprawozdanie CBW za czas od 30 V do 6 VI 1919); *Sprawozdanie z czynności za lata 1918-1924*, Warszawa 1925, s. 45.

i jasno sformułowane zasady gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania książek, przydatne zwłaszcza dla początkujących bibliotekarzy. Miało to na celu ujednoczenie działalności bibliotek pułkowych (oficerskich) oraz organizowanych przy urzędach i instytucjach wojskowych²¹.

Jesienią 1919 r. CBW zorganizowała kurs bibliotekarstwa dla kierowników bibliotek wojskowych²² oraz przystąpiła do przejęcia bibliotek podręcznych instytucji centralnych i zakładów naukowych, podległych resortowi. Działalność szkoleniową kontynuowano w kolejnych latach prowadząc „w miarę potrzeby” szkolenia i kursy dla kierowników oraz personelu bibliotek wojskowych. Kursy bibliotekarskie, kończące się egzaminami składanymi przed Komisją Egzaminacyjną przy CBW, dostarczały bibliotekom okręgowym odpowiednio przeszkolonych kierowników²³. Przejęcie czterech bibliotek podręcznych (Wojskowej Rady Sanitarnej, Instytutu Wojskowo-Technicznego, Departamentu Wojskowo-Prawnego oraz Instytutu Wojskowo-Geograficznego) umożliwił rozkaz MSWojsk. z 25 X 1919, podporządkowujący CBW księgozbiory bibliotek podręcznych instytucji centralnych MSWojsk. w Warszawie²⁴. W rezultacie chodziło o zapewnienie jednolitego, fachowego kierownictwa księgozbiorów wojskowych oraz uproszczenie ich administrowania²⁵. Biblioteki te, zinwentaryzowane i skatalogowane przez CBW, stanowiły depozyt na użytek określonej instytucji. Oprócz nadzoru merytorycznego zobowiązano dyrektora CBW do dostarczania tym placówkom odpisów inwentarza i kata-

---

21 *Praktyczne wskazówki...* opublikowano też na łamach „Bellony”; Ł. [M. Łodyński], *Centralna biblioteka wojskowa*, „Bellona” 1919, z. 6, s. 460-462.

22 Kursantów skierowali: Departament Artyleryjski, Muzeum Wojskowe, Wojskowa Rada Sanitarna i DOGen. w Lublinie. Ł. [M. Łodyński], *Centralna biblioteka wojskowa...*

23 *Centralna Biblioteka Wojskowa. I Sprawozdanie za rok 1924*, s. 10 (Zbiory Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie). Program kursów obejmował dwie części: praktyczną – zajęć oraz teoretyczną – wykładów o tematyce związanej z historią wojen i wojskowości w Polsce, bibliografią ogólną i wojskową oraz księgarstwem i administracją biblioteczną.

24 *Uzupełnienie rozkazu MSWojsk. Nr 2213 w sprawie Centralnej Biblioteki Wojskowej*, „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, nr 93, poz. 3576. Uzupełnienie rozkazu opracowano w CBW i przedłożono Departamentowi Naukowo-Szkolnemu pod koniec lipca 1919 r. CAW, Oddział III Naukowo-Szkoleniowy Sztabu MSWojsk. 1919-1921, sygn. I. 300.8.4 (Sprawozdanie CBW za czas od 25 VII do 1 VIII 1919).

25 W efekcie miało to na celu powiększyć księgozbiór CBW o ok. 10 000 dzieł, w tym ok. 2000 dzieł z fachowo-lekarskiej biblioteki podręcznej Wojskowej Rady Sanitarnej; *ibidem*, sygn. I. 300.8.3, k. 302 (Sprawozdanie CBW za czas od 11-18 VII 1919); *ibidem*, sygn. I. 300.8.5, k. 329 (Pismo szefa Departamentu Sanitarnego do szefa Departamentu Naukowo-Szkolnego, Warszawa, 3 VII 1919).

logów oddanych w depozyt księgozbiorów oraz uzupełniania ich zasobów. Na takich samych zasadach zakładano biblioteki w urzędach wojskowych i instytutach wojskowo-naukowych niedysponujących jeszcze własnymi księgozbiorami, a których zadania i zakres pracy wymagały posiadania takowych. Funduszami przeznaczonymi na działalność bibliotek podręcznych dysponował dyrektor CBW²⁶.

Powyższe zasady organizacji bibliotek podręcznych w urzędach i instytutach wojskowo-naukowych, podległych resortowi, potwierdzono rozkazem MSWojsk. z 21 XII 1920²⁷. Zaznaczono jednocześnie, iż biblioteki, posiadające obszerniejsze zasoby, mogą otrzymać pewną autonomię (pod warunkiem fachowego prowadzenia). Wskazano też na zmiany w zakresie inwentaryzacji i katalogowania gromadzonych przez te placówki księgozbiorów²⁸.

W 1921 r., po przejściu Wojska Polskiego na tryb pokojowy, zachowano podległość i autonomiczność CBW rozszerzając zakres jej działalności²⁹. Do nowych zadań biblioteki należało: ewidencjonowanie wojskowej literatury krajowej i zagranicznej, wydawanie „Komunikatu Bibliograficznego”, założenie centralnego katalogu wszystkich państwowych bibliotek wojskowych w Polsce oraz centralnego katalogu militariów znajdujących się w polskich bibliotekach naukowych a także utrzymywanie łączności z bibliotekami naukowymi (cywilnymi) w kraju³⁰.

„Komunikat Bibliograficzny” stanowił kontynuację działalności wydawniczej CBW o charakterze instruktażowym (zainicjowanej w 1919 r.). Wydawanie „Komunikatu” rozpoczęło Biuro Bibliograficzne CBW w 1921 r.³¹

26 Od drugiej połowy 1919 r. kierowano do CBW dotacje przekazywane poszczególnym urzędom i instytucjom na uzupełnianie i prowadzenie księgozbiorów podręcznych. *Uzupełnienie rozkazu...*, *op. cit.*

27 *Organizacja „Bibliotek podręcznych”*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1920, nr 48, poz. 996.

28 Biblioteki podręczne autonomiczne otrzymywały książki zamówione za pośrednictwem CBW bezpośrednio z księgarni. W przeciwieństwie do bibliotek nieautonomicznych dokonywały one ich inwentaryzacji i katalogowania samodzielnie, w ramach numerów inwentarza ogólnego, przydzielonych przez CBW. Biblioteki nieautonomiczne dostawały książki po uprzednim ich skatalogowaniu i zinwentaryzowaniu w CBW.

29 CBW podlegała Wojskowemu Instytutowi Naukowo-Wydawniczemu (WINW).

30 *Regulamin Bibliotek Wojskowych*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1922, nr 4, poz. 82.

31 W 1924 r. Biuro Bibliograficzne przekształcono w Oddział Bibliograficzny. Do jego zadań należało m.in. gromadzenie pomocniczych materiałów bibliograficznych, udzielanie porad bibliograficznych oraz przygotowanie wykazów literatury dla zainteresowanych bibliotek (na przykład DOK).

Ukazujący się początkowo jako wkładka do miesięcznika „Bellona”³², zaś od 1924 r. jako samodzielny periodyk, zawierał opisy bibliograficzne, umożliwiające ujednoczenie zasad opracowywania kart katalogowych we wszystkich bibliotekach wojskowych w kraju³³. Jednostronnie drukowane odbitki „Komunikatu Bibliograficznego” mogły być wykorzystane przez bibliotekarzy podczas prac, związanych z katalogowaniem nowo nabywanych książek oraz artykułów zawartych w czasopismach³⁴. Z kolei do CBW kierowano bezpłatne egzemplarze recenzyjne, które włączano do księgozbioru bądź przekazywano bibliotekom wojskowym w postaci dubletów³⁵. Zasady katalogowania, obowiązujące we wszystkich bibliotekach wojskowych podległych CBW, zawierał wydany w 1922 r. *Skorowidz „Katalogu działowego” dla bibliotek wojskowych*³⁶. W następnym roku ukazały się, z korzyścią dla czytelników, ale też i dla kierowników bibliotek, „Wojskowe Wiadomości Bibliograficzne” (uzupełniające „Komunikat Bibliograficzny”), ułatwiające planowanie zakupów najnowszej literatury wojskowej.

W pierwszym kwartale 1926 r. ukazała się *Instrukcja dla kierowników bibliotek wojskowych. Dział: Księgozbiór*, opracowana przez dyrektora Łódzkiego³⁷. Oparta na wieloletniej praktyce ustaliła ostateczną formę techniki bibliotekarskiej. Uznać można, iż wydawnictwo to ukazało się we właściwym momencie, gdyż po uporządkowaniu zawartości księgozbiorów wojskowych w różnych formacjach należało przystąpić do ich opracowywania. Przygotowanie i ogłoszenie *Instrukcji...* było najprawdopodobniej spowodowane niezadowolającymi wynikami wizytacji przeprowadzonych z ramienia CBW

---

32 „Komunikat Bibliograficzny” był też wydawany w formie jednostronnie drukowanych arkuszy oraz jako „Katalog Nowości”, niezbędny na rynku księgarskim, używany dla celów handlowych przez Główną Księgarnię Wojskową; Ł. [M. Łódzki], *Oddział Bibliograficzny Centralnej Biblioteki Wojskowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, z. 3, s. 238-241 – www.bbc.uw.edu.pl/publication/51 [19.03.2015].

33 *Sprawozdanie z działalności Centralnej Biblioteki Wojskowej za czas od 1 kwietnia 28 do 31 maja 1929 r.*, Warszawa 1929, s. 16 (Wydawnictwa CBW Nr 16).

34 Ł. [M. Łódzki], *Oddział Bibliograficzny...*, s. 239.

35 *Centralna Biblioteka Wojskowa. I Sprawozdanie...*, s. 5.

36 *Skorowidz «Katalogu działowego» dla bibliotek wojskowych*, Warszawa 1922. W układzie katalogu wyodrębniono 20 działów, oznaczonych cyframi rzymskimi. W ramach działów zastosowano podział na grupy i podgrupy, oznaczone literami alfabetu. Katalog uzupełniał *Alfabetyczny wykaz treści skorowidza katalogu działowego*, zawierający odsyłacze do poszczególnych działów oraz numerów klamer katalogowych.

37 *Sprawozdanie z działalności Centralnej Biblioteki Wojskowej za rok 1926*, Warszawa 1926, s. 9-10.

w bibliotekach DOK na początku lat dwudziestych³⁸. Kolejne wydawnictwo autorstwa Łodyńskiego ukazało się w 1927 r. Był to *Wewnętrzny regulamin bibliotek wojskowych*, przeznaczony do użytku CBW oraz podległych jej bibliotek wojskowych. Regulamin miał charakter instrukcyjno-metodyczny oraz ustalał prawa i obowiązki czytelników³⁹. Dwa lata później wydano w CBW *Podręcznik bibliotekarski dla kierowników bibliotek wojskowych*, opracowany przez M. Łodyńskiego, Jana Niezgodę i Wiktora Kochanowskiego⁴⁰. Rozkazem szefa Sztabu Głównego wydawnictwo to polecono do użytku służbowego. „Podręcznik ten – pisano w sprawozdaniu – zastosowany do ściśle do praktycznych potrzeb bibliotekarstwa wojskowego, omawia organizację i zadania polskiego bibliotekarstwa wojskowego, obowiązki kierownika biblioteki wojskowej, zagadnienia lokalu, sprawę finansów i gospodarki pieniężnej, technikę pracy bibliotecznej i zadania Rad bibliecznych [...]”⁴¹. *Podręcznik...* uzyskał przychylne recenzje zarówno w kraju, jak i za granicą⁴². Został też zalecony przez Wydział Bibliotek Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako jedna z lektur, obowiązujących podczas państwowych egzaminów bibliotekarskich, zaś Rada Związku Bibliotekarzy Polskich zarekomendowała go do użytku wszystkich bibliotek naukowych w Polsce, co stanowiło „[...] szczególny wyraz uznania kół fachowych dla pracy wojska w dziedzinie bibliotekarstwa [...]”⁴³.

Dyrektor Łodyński dążył też do ujednoczenia w bibliotekach wojskowych działalności w zakresie inwentaryzacji i katalogowania zbiorów kartograficznych, czego wyrazem był projekt instrukcji *Katalogowanie i inwen-*

38 „[...] *Instrukcja*, rozszerzająca szczupłe ramy ogłoszonych w 1920 r. *Praktycznych wskazówek*, była niezmiernie potrzebna”; E. M. Horodyska, *Centralna Biblioteka Wojskowa 1919-1932*, Warszawa 1966, s. 100.

39 *Ibidem*, s. 54.

40 *Podręcznik bibliotekarski dla kierowników bibliotek wojskowych*, oprac. M. Łodyński, J. Niezgoda, W. Kochanowski, Warszawa 1929, 320 s. (Wydawnictwa CBW nr 19). Pewien wkład wnieśli także były kustosz K. Daszkiewicz i prof. Jurczyński (kartograf); E. M. Horodyska, *op. cit.*, s. 102.

41 *Sprawozdanie z działalności Centralnej Biblioteki Wojskowej za czas od 1 kwietnia 1928...*, s. 30.

42 A. Łysakowski, [recenzja], „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 3, z. 4, s. 527-532 – www.bbc.uw.edu.pl/publication/57 [19.03.2015]; [Opinie wydawnicze Rady ZBP], 1930, t. 4, z. 3, s. 394 – www.bbc.uw.edu.pl/publication/61 [19.03.2015]; „Bellona” 1930, t. 35, s. 642-643.

43 *Sprawozdanie z działalności Centralnej Biblioteki Wojskowej za czas od 1 kwietnia 1930 do 31 marca 1931 r.*, Warszawa 1931, s. 16.

taryzacja wydawnictw kartograficznych, opublikowany w 1931 r. na łamach „Wiadomości Służby Geograficznej”⁴⁴.

Znaczący był wkład CBW w zakresie kompletowania i uzupełniania księgozbiorów bibliotek wojskowych, w tym między innymi bibliotek okręgowych. Stanowiły one, jak już sygnalizowano, drugi stopień w strukturze organizacyjnej sieci bibliotek w WP. Utworzenie biblioteki wojskowej w każdym Okręgu Generalnym (Okręgu Korpusu) nakazywał *Statut* z 15 XI 1919⁴⁵. Według jego założeń do zadań bibliotek DOGen. należało: zaspokajanie potrzeb czytelnicych miejscowych oficerów i urzędników wojskowych, udostępnianie zbiorów władzom wojskowym na terenie danego okręgu, a także tworzenie i fachowy nadzór nad bibliotekami oficerskimi, polegający na przeprowadzaniu wizytacji i kontroli sprawozdań. Biblioteki tego typu powinny gromadzić przede wszystkim dzieła o treści naukowo-wojskowej oraz literaturę piękną, pozyskiwane drogą zakupów, darów bądź pochodzące z księgozbiorów pozostałych po władzach austriackich, niemieckich i rosyjskich. Założenie biblioteki bądź uzupełnienie jej zbiorów umożliwić miała dotacja MSWojsk., przyznawana jednorazowo poszczególnym DOGen. *Statut*... przewidywał też coroczne subwencje z budżetu MSWojsk. Dodatkowe źródło dochodu stanowić miały dobrowolne składki oficerów i urzędników wojskowych. Przy każdej bibliotece DOGen. polecono utworzyć czytelnię dla korzystających ze zbiorów na miejscu. Funkcję kierownika takiej placówki mógł pełnić oficer lub urzędnik wojskowy, posiadający odpowiednie przygotowanie i specjalne zamiłowanie do pracy w bibliotece. Kierownik miał być zwolniony od pełnienia innych zajęć służbowych⁴⁶.

Biblioteki okręgowe podporządkowane zostały bezpośrednio dyrektorowi CBW (nadzór merytoryczny), każda z nich podlegała także dowódcy danego okręgu. Dowódcy odpowiadali za ich stan i administrowanie, kierownicy placówek byli zobowiązani do składania sprawozdań dyrektorowi CBW, wraz ze sprawozdaniami z posiedzeń Rad Bibliotecznych⁴⁷.

---

44 Była ona rozszerzeniem projektu *Zbiory kartograficzne. Próba instrukcji do katalogowania i konserwowania zbiorów kartograficznych* B. Olszewicza (1915); *Sprawozdanie z działalności Centralnej Biblioteki Wojskowej za czas od 1 kwietnia 1930...*, s. 30.

45 *Statut organizacyjny bibliotek wojskowych*, *op. cit.*

46 Do pomocy należało przydzielić mu podoficera i jednego bądź dwóch szeregowców oraz ewentualnie ordynansa, *ibidem*.

47 Rady Biblioteczne pełniły funkcję organów doradczych, działających przy tych bibliotekach. Ich zadania określone zostały szczegółowo w 1920 r. w uzupełnieniu *Statutu organizacyjnego bibliotek wojskowych*; *Rady Biblioteczne*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1920, nr 48, poz. 997. Rady tworzone we wszystkich bibliotekach wojskowych (z wyjątkiem bibliotek żołnierskich).

Najwcześniej, już w 1919 r., uruchomione zostały biblioteki okręgowe w siedzibach DOGen. Poznań i Kraków. W 1920 r. zorganizowano kolejne dwie tego typu placówki przy DOGen. Lwów i Toruń. Pod koniec 1921 r. bibliotek tego typu nie posiadały jeszcze DOK: III (Grodno), IX (Brześć n/Bugiem) i X (Przemyśl)⁴⁸, rolę biblioteki DOK I (Warszawa) pełniła CBW.

Do założenia biblioteki okręgowej w siedzibie OK (z wyjątkiem OK Nr I w Warszawie) zobowiązywał każdego dowódcę *Regulamin Bibliotek Wojskowych*, wydany 31 I 1922 rozkazem MSWojsk.⁴⁹ Normował on też kwestie działalności tych placówek. Ich zadaniem było udostępnianie zbiorów wszystkim dowódcom i władzom wojskowym na terenie danego okręgu i zaspokajanie potrzeb czytelniczych miejscowych osób wojskowych (oficerów i równorzędnych). Zakładano, że biblioteki okręgowe powinny zawierać przede wszystkim dzieła i czasopisma o treści naukowo-wojskowej, mapy wojskowe oraz dzieła i czasopisma ogólnonaukowe⁵⁰. *Regulamin...* przewidywał też opracowanie przez każdą z bibliotek okręgowych centralnego katalogu bibliotek wojskowych znajdujących się na administrowanym terenie. Funkcję kierownika biblioteki okręgowej mógł pełnić oficer (major – porucznik, zarówno oficer broni, jak i administracji) posiadający specjalne zamiłowanie do pracy w bibliotece oraz odpowiednie przygotowanie⁵¹. Pomimo, iż kierownik miał być zwolniony od pełnienia innych zajęć służbowych przewidywano, iż będzie on „przydzielony przez dowódcę OK z obecnie obowiązującego etatu”⁵². Z uwagi na potrzebę ciągłości pracy bibliotekarskiej powinien pozostawać na tym stanowisku przez dłuższy okres czasu. Do pomocy przydzielano mu podoficera i dwóch „inteligentnych szeregowców” oraz ordynansa. Regulamin nakładał ma dowódców OK obowiązek składania do Oddziału III Sztabu Generalnego dwukrotnie w roku sprawozdań bibliotecznych (na specjalnym kwestionariuszu). Ponadto

48 *Katalog książek polskich. Garnizonowa biblioteka wojskowa w Przemyślu*, Przemyśl 1926, s. 1; S. Demby, *Biblioteki*, „Nauka Polska” 1930, t. 12, s. 144; *Uruchomienie Biblioteki Wojskowej DOK IX. Regulamin biblioteczny – spis dzieł*, „Rozkaz DOK IX” Brześć n/Bugiem, 14 VI 1924, nr 46, poz. 1030.

49 *Regulamin Bibliotek Wojskowych*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1922, nr 4, poz. 82, s. 80.

50 Oficjalne wydawnictwa wojskowe miały być dostarczane przez władze wojskowe bezpłatnie w ilościach: 2 egzemplarze wydawnictw wojskowych natychmiast po ukazaniu się drukiem oraz 1 egzemplarz wydawnictw kartograficznych. Natomiast własne rozkazy dzienne przesyłało DOK podległej bibliotece okręgowej w dwóch egzemplarzach.

51 Ukończony kurs bibliotekarski i zdany egzamin w CBW oraz znajomość języków obcych i literatury wojskowej.

52 *Regulamin Bibliotek Wojskowych*, *op. cit.*, s. 82.

zobowiązano dowódców do przesyłania (raz w roku), na potrzeby CBW, odpisów inwentarza bibliotecznego (według specjalnej instrukcji) w celu utworzenia ogólnego katalogu dzieł i czasopism, znajdujących się we wszystkich bibliotekach wojskowych na terenie kraju. Dowódcy OK mieli też obowiązek organizowania bibliotek wojskowych w obrębie poszczególnych pułków (jednostek równorzędnych oraz większych zakładów wojskowych).

Po ujednoczeniu w 1922 r. podstaw funkcjonowania bibliotek wojskowych w Polsce przystąpiono do jednolitej organizacji działalności bibliotek okręgowych. Wykorzystano przy tym wnioski z przeprowadzonych wizytacji placówek, przeprowadzonych w latach 1920-1922 przez dyrektora Łódzkiego. Konieczne okazało się uporządkowanie księgozbiorów oraz włączenie dubletów pochodzących z CBW⁵³. Niektóre z bibliotek okręgowych mimo, iż tworzone były od podstaw, posiadały nawet dość pokaźne księgozbiory (rosyjskie, austriackie lub niemieckie), pozostałe po zaborcach, nadające im jednak „specjalne piętno” jako niezgodne z wytycznymi centralnych władz wojskowych⁵⁴. Stopniowe rozszerzanie księgozbiorów było możliwe dzięki rozdzielnikowi wydawnictw wojskowych (bezpłatne egzemplarowe) oraz włączaniu dubletów, przekazywanych przez CBW⁵⁵. Innym sposobem wzbogacania księgozbiorów było przejmowanie książek z likwidowanych placówek biblioteczných. Niekorzystny wpływ na rozwój większości bibliotek, zwłaszcza w początkowym okresie ich działalności, wywarły trudności lokalowe i związane z tym częste przeprowadzki oraz zmiany kierowników i personelu bibliotecznego.

Działalność poszczególnych bibliotek okręgowych normowały też regulaminy wewnętrzne. Jeden z pierwszych został wydany 14 I 1922 rozkazem DOK VII Poznań⁵⁶. Określał on szczegółowe zasady funkcjonowania biblioteki okręgowej w Poznaniu. Prawo korzystania ze zbiorów biblioteki posiadali oficerowie i urzędnicy wojskowi, przydzieleni do formacji i zakładów podlegających okręgowi. Po uzyskaniu zgody kierownika biblioteki wypożyczano książki,

53 *Sprawozdanie z czynności za lata 1918-1924, op. cit.*, s. 50.

54 CAW, Oddział III Sztabu Generalnego, sygn. I. 303.5.206, k. 13 (Raport z wizytacji Bibliotek Wojskowych DOK i Biblioteki Wyższej Szkoły Wojennej). Przykładowo w księgozbiorach bibliotek okręgowych w Krakowie i Lwowie przeważała literatura piękna niemieckojęzyczna pochodząca z austriackich księgozbiorów wojskowych.

55 *Biblioteki wojskowe na terenie DOK Lublin*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 191, s. 4 – <http://polskazbrojna.cbw.pl/index.php?rok=1923&mies=7&dzien=15&str=3&dir=n&lstron=8> [19.03.2015].

56 *Regulamin Biblioteki Wojskowej DOK*, „Rozkaz DOK VII” Poznań, 14 I 1922, nr 8, poz. 10.

w celach naukowych, także szeregowym (na pisemne polecenie przełożonego) oraz osobom cywilnym i oficerom rezerwy (po uiszczeniu kaucji)⁵⁷.

W 1924 r. biblioteki DOK (a także biblioteki pułkowe) zostały uznane za własność państwową bez względu na źródło pochodzenia księgozbiorów. Jako nienaruszalna całość miały pozostać trwale związane z daną jednostką wojskową. Decyzję tę uzasadniano koniecznością wytyczenia właściwego kierunku ich rozwoju (za pomocą odpowiednich instrukcji) oraz bezpłatnego zaopatrywania w oficjalne wydawnictwa wojskowe, niezbędne dla ugruntowania tworzącej się polskiej doktryny wojskowej oraz „[...] dla obudzenia dzisiaj odłogiem leżących studiów w dziedzinie wojskowości”⁵⁸. Uznanie bibliotek za instytucje państwowe było równoznaczne z zapewnieniem im fachowego kierownictwa (etatowego), corocznych subwencji, bezpłatnych lokali, wyposażenia i utrzymania, opiekę dowódców, stanowiło gwarancję bezpieczeństwa i stałego rozwoju⁵⁹. Szczególnie ważna była kwestia etatowego kierownictwa. Wprawdzie instrukcja organizacyjna (wydana w 1924 r. przez Oddział I Sztabu Generalnego MSWojsk.) wyznaczała jednego oficera z etatu kancelarii Sztabu DOK do prowadzenia biblioteki, jednak czynność ta wchodziła (obok innych zadań) do zakresu jego zajęć służbowych.

Tabela nr 1

Stan zbiorów bibliotek wojskowych DOK II-X (31 XII 1926)

Lp.	Biblioteka okręgowa	Liczba woluminów	Liczba map
1.	DOK II	3 869	25
2.	DOK III	4 285	914
3.	DOK IV	3 185	963
4.	DOK V	6 932	93
5.	DOK VI	8 698	2 180
6.	DOK VII	9 187	102
7.	DOK VIII	6 638	1 532
8.	DOK IX	3 492	-
9.	DOK X	5 563	975
10.	Razem	51 849	6 784

Źródło: „Komunikat Bibliograficzny” 1927, t. 7, nr 5, s. 27.

57 Opłaty za wypożyczenie książek wynosiły odpowiednio: oficerowie – 50 marek, osoby cywilne – 100 marek miesięcznie, szeregowi – bezpłatnie; *ibidem*.

58 CAW, Oddział III Sztabu Generalnego MSWojsk., sygn. I. 303.5.206, k. 333 (Nienaruszalność księgozbioru bibliotek wojskowych, Załącznik nr 4 do Raportu [M. Łodyńskiego] z wizytacji Bibliotek Wojskowych z 16 X 1923).

59 *Ibidem*.

Analizując powyższe zestawienie można zauważyć znaczne dysproporcje w ilości posiadanych woluminów w poszczególnych bibliotekach (różnice dwa a nawet trzykrotne).

Po zmianach, jakie dokonały się po przewrocie majowym (1926), związanych przede wszystkim z obniżeniem rangi DOK, nastąpiły też pewne zmiany i korekty w systemie funkcjonowania umiejscowionych przy nich bibliotek okręgowych. Nadal odnotowywano trudności z gromadzeniem księgozbiorów – z uwagi na ograniczenia budżetowe oraz zmniejszenie dochodów pochodzących ze składek oficerskich (bądź ich zupełny brak). Spowodowało to powolne, ale konsekwentne powiększanie ich księgozbiorów tak, iż w 1929 r. liczba zgromadzonych woluminów wynosiła 59 807, zaś ilość tomów dochodziła do 80 000 (78 732)⁶⁰.

Wchodząc w czwartą dekadę XX w. biblioteki wojskowe DOK wciąż nie posiadały etatowych stanowisk kierowniczych. „Nierozumienie tej potrzeby przez wyższe władze wojskowe jest niezrozumiałe – odnotował Adam Łysakowski – [...] To jest istotnie słaba strona w ustroju bibliotek wojskowych”⁶¹. Wielokrotne apele i postulaty wojskowego środowiska bibliotekarskiego (m.in. Łodyńskiego) nie przynosiły rezultatów. Brak etatu kierowniczego powodował, iż kierownicy bibliotek okręgowych traktowali pracę bibliotekarską jako dodatkowe, uboczne zajęcie, co skutkowało obniżeniem jej jakości. Wiele nieprawidłowości, zarówno od strony personalnej i organizacyjnej (DOK VI i DOK IV), jak też rachunkowej (DOK II) oraz niedociągnięcia administracyjne (DOK III), wykazała kontrola tych placówek w 1932 r., przeprowadzona przez Łodyńskiego z uwzględnieniem wytycznych, zawartych w *Podręczniku bibliotekarskim dla kierowników bibliotek wojskowych* z 1929 r.⁶² Wzorem poprzednich kontroli konsultował on swoje spostrzeżenia z każdym kierownikiem biblioteki (czasem także z personelem pomocniczym) oraz z szefami sztabów poszczególnych DOK udzielając im również porad instrukcyjnych⁶³. Przedstawiając szefowi Sztabu Głównego wnioski pokontrolne informował Łodyński o widocznym, stałym podnoszeniu się ich naukowego i techniczno-organizacyjnego poziomu

60 „Komunikat Bibliograficzny” 1929, nr 5-6 (Załącznik *Sprawozdanie z życia bibliotek wojskowych DOK i równorzędnych w r. 1928/9*).

61 A. Łysakowski, *Przykład nowoczesnej organizacji bibliotecznej*, „Przegląd Współczesny” 1930, t. 32, z. 95, s. 449 – www.mbc.malopolska.pl/publication/42544 [19.03.2015].

62 CAW, GISZ, sygn. I. 302. 4. 1533 (Pismo Dyrektora CBW do Szefa Biura Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, 12 I 1934).

63 Wizytacje bibliotek wojskowych DOK przeprowadzał dyrektor CBW co dwa lata, a wnioski powizytacyjne przedstawiał bezpośrednio przełożonemu.

oraz wzrastającym zrozumieniu wśród miejscowych władz wojskowych znaczenia służbowego i naukowego tych bibliotek, czego dowodem była daleko posunięta opieka i troska wielu szefów Sztabów DOK (np. we Lwowie, Grodnie i Poznaniu). Wizytator podniósł też kwestię wciąż niejasnej strony organizacyjnej i personalnej bibliotek tego szczebla, wymagających niezwłocznego uregulowania. Zagadnienia te od wielu lat przysparzały najwięcej trudności wywołując nawet wiele skarg ze strony szefów Sztabu DOK.

Dwa lata później dyrektor CBW informując szefa Biura Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych (GISZ) o kompetencjach kierowników bibliotek DOK stwierdził, iż wszyscy (z wyjątkiem kierownika biblioteki okręgowej korpusu brzeskiego) legitymowali się ukończonym kursem bibliotekarskim, z pozytywnie zdany egzaminem w CBW⁶⁴. Nieunormowana pozostawała wciąż kwestia utworzenia etatowych stanowisk kierowniczych.

W 1936 r. biblioteki okręgowe DOK II-X zgromadziły 145 tys. tomów⁶⁵. Stan księgozbiorów w tych placówkach zwiększył się na przestrzeni lat 1929-1936 niemal dwukrotnie, co świadczyło o ich konsekwentnym rozwoju, mimo występujących trudności natury finansowej, personalnej i organizacyjnej.

Bibliotekom okręgowym podporządkowane były biblioteki oficerskie w pułkach (oddziałach równorzędnych i większych zakładach wojskowych), stanowiące trzeci (ostatni) stopień w sieci bibliotek w Wojsku Polskim w analizowanych latach. Organizowanie bibliotek fachowych oficerskich w terenie, roztoczenie nad nimi kontroli oraz opracowanie ich regulaminów i instrukcji należało do zadań CBW – zgodnie z rozkazem MSWojsk. z 13 VI 1919, normującym działalność centralnej ksiąźnicy Wojska Polskiego, o czym już wspomniano⁶⁶. Dowództwa OGen. miały obowiązek informowania dyrektora CBW o znajdujących się na ich terenie byłych bibliotekach wojskowych: austriackich, niemieckich i rosyjskich w celu podjęcia decyzji o ich dalszych losach⁶⁷.

12 VII 1919 rozkazem MSWojsk. polecono utworzyć oficerskie biblioteki pułkowe we wszystkich DOGen.⁶⁸ Mimo, iż rozkaz ten stanowił podstawę organizacji tego typu bibliotek, to jednak nie zawierał szczegółowych zasad dotyczących strony organizacyjnej i własnościowej bibliotek, a jedynie informację o konieczności zamawiania książek za pośrednictwem Głównej Księgarni Woj-

64 CAW, GISZ, sygn. I. 302. 4. 1533 (Pismo Dyrektora CBW do Szefa Biura Inspekcji...).

65 *Mały Rocznik Statystyczny*, Warszawa 1937, s. 322.

66 *O Centralnej Bibliotece Wojskowej*, *op. cit.*

67 *Ibidem*.

68 *Biblioteki oficerskie*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1919, nr 78, poz. 2626.

skowej w Warszawie. Informacje i wskazówki dotyczące zawartości księgozbiorów można było uzyskać – jak podawano – w Departamencie Naukowo-Szkolnym MSWojsk. przydzielającym również środki na zakup książek⁶⁹.

Kwestię własności bibliotek pułkowych normował przywoływany *Statut Organizacyjny...* (z 15 XI 1919), zobowiązujący dowództwa poszczególnych Okręgów Generalnych do zorganizowania bibliotek we wszystkich pułkach i oddziałach równorzędnych⁷⁰. Biblioteki te stanowić miały własność państwową bez względu na źródło pochodzenia księgozbiorów. W *Statucie...* określono szczegółowo kwestię obsady personalnej, sprawozdawczości, zawartości zasobów oraz finansów placówek nowo tworzonych. Funkcję kierownika biblioteki pułkowej sprawować miał oficer oświatowy, dysponujący jednym pomocnikiem (podoficerem), zobligowany do przesyłania comiesięcznych sprawozdań do pionu oświatowego DOGen. zawierających informacje na temat stanu placówki i frekwencji czytelników. Księgozbiór bibliotek pułkowych – jak zakładano – powinien zawierać przede wszystkim dzieła o treści naukowo-wojskowej oraz literaturę piękną. Założenie biblioteki bądź uzupełnienie zbiorów umożliwić miała jednorazowa dotacja MSWojsk. W budżecie bibliotek poszczególnych DOGen. zagwarantowano środki finansowe przekazywane corocznie na działalność bibliotek pułkowych. Dodatkowe źródło dochodu upatrywano w dobrowolnych składkach oficerów i urzędników wojskowych⁷¹.

Pomimo, iż w *Statucie...* zaznaczono, iż biblioteki pułkowe powinny nosić nazwę: „Biblioteka Wojskowa pułku...” często odstępowano od tej zasady określając je mianem oficerskich. Nazwy tej użył m.in. Łodyński informując na łamach „Bellony” o celach i zadaniach fachowych bibliotek oficerskich⁷². „Biblioteki te – pisał – umieszczone przede wszystkim w siedzibach DOG-enów, a z czasem i w siedzibach poszczególnych pułków, zaopatrzone w specjalnie dobrane i uzupełnione księgozbiory – będą miały za zadanie dostarczyć oficerom fachowej literatury, która będzie pomocą dla kierowników tej pracy naukowej nad oficerami, a podstawą ugruntowania wiedzy wojskowej dla ogółu oficerów”⁷³. Uznać to można za posługiwanie się starym nazewnictwem.

Do organizacji bibliotek oficerskich przystąpiono w trakcie wojny polsko-sowieckiej 1919-1920. Podczas pobytu jednostek 3. Dywizji Piechoty Legionowej (DPLeg.) na Froncie Litewsko-Białoruskim wczesną jesienią

69 *Ibidem.*

70 *Statut organizacyjny bibliotek wojskowych, op. cit.*

71 *Ibidem.*

72 M. Łodyński, *Fachowe biblioteki oficerskie*, „Bellona” 1919, z. 8, s. 637.

73 *Ibidem.*

1919 r. zorganizowano bibliotekę oficerską dla 23. pułku piechoty⁷⁴. Mimo dobrowolnego opodatkowania się oficerów (5 marek polskich miesięcznie), świadczącego o zrozumieniu potrzeby utworzenia placówki, ustawiczne przemieszczanie się wojsk, odległości dzielące oddziały oraz opóźnienia w wypłacie żołdów uniemożliwiały regularne przekazywanie składek. Formacje frontowe otrzymywały, pomimo braku uregulowań formalnych, wydawnictwa Głównej Księgarni Wojskowej poprzez dowództwa związków taktycznych⁷⁵.

Działania wojenne utrudniały funkcjonowanie stałych bibliotek oficerskich. Znacznie korzystniejsze warunki były na zapleczu frontu. Stąd do tworzenia oficerskich bibliotek pułkowych przystąpiono przykładowo na terenie DOGen. Lublin na przełomie 1920 i 1921 r., po ustaniu działań wojennych i przystąpieniu do translokacji oddziałów na pobyt stały⁷⁶. Najwcześniej powstała tam biblioteka przy Klubie Oficerskim w Lublinie, przekształcona pod koniec 1921 r. w bibliotekę okręgową DOK II⁷⁷.

Po wprowadzeniu pokojowej organizacji Wojska Polskiego podstawowym aktem normującym działalność oficerskich bibliotek pułkowych był przywołany już *Regulamin bibliotek wojskowych* (z 31 I 1922). Zobowiązano w nim dowódców każdego OK do zakładania bibliotek wojskowych w obrębie poszczególnych pułków (oddziałów równorzędnych i większych zakładów wojskowych) bez względu na istniejące biblioteki żołnierskie⁷⁸. Określono w nim, iż zawartość księgozbiorów bibliotek pułkowych (równorzędnych) stanowić będą książki i czasopisma o treści naukowo-wojskowej i ogólnonaukowej oraz beletrystyka. Pomimo, iż biblioteki pułkowe zamierzano tworzyć głównie z myślą o korpusie oficerskim, nie wykluczano możliwości udostępniania ich zbiorów „inteligentniejszym szeregowym”⁷⁹. Dowódcy pułków (jednostek równorzędnych i większych zakładów wojskowych) zostali zobligowani do przesyłania dowódcy OK, poprzez Oddział III Wyszkożenia i Oświaty Sztabu, sprawozdań (co dwa miesiące) ze stanu biblioteki i frekwencji czytelników. Personel biblioteki pułkowej tworzyć miał kierownik (jeden z oficerów pułku) oraz pomocnik (podoficer). Organem doradczym w sprawach bibliotecznych pozostawała nadal Rada Biblioteczna, złożona z dwóch oficerów wyznaczonych

74 *Dziesięciolecie akcji oświatowej...*, s. 37.

75 Zasady i normy zaopatrywania oddziałów i instytucji w wydawnictwa GKW ustalał rozkaz MSWojsk. nr 16 z 1920 r. (poz. 438).

76 J. Plis, *Biblioteki oświatowe w Lubelskiem (1918-1939)*, Lublin 1993, s. 9-10.

77 *Ibidem*, s.10.

78 *Regulamin bibliotek wojskowych*, op. cit.

79 *Wyjaśnienie w sprawie wojskowych bibliotek pułkowych*, „Rozkaz DOK II” Lublin, 29 III 1923, nr 33, poz. 14.

przez dowódcę pułku i ogłoszonych w rozkazie pułkowym. Do jej zadań należało uzgadnianie zakupu książek zgodnych z rzeczywistymi potrzebami oficerów; przedstawianie wykazów książek potrzebnych dla celów urzędowych; udzielanie wskazówek bibliograficznych odnośnie wojskowej literatury fachowej; pomoc przy tworzeniu preliminarza budżetu bibliotecznego oraz omawianie ogólnych potrzeb bibliotecznych danego pułku. Posiedzenia Rad Bibliotecznych powinny odbywać się co najmniej w odstępach dwumiesięcznych (na podstawie każdorazowego rozkazu pułkowego), pod przewodnictwem najstarszego rangą oficera oraz w obecności kierownika biblioteki⁸⁰. *Regulamin...* normował też kwestię bezpłatnego przekazywania przez władze wojskowe bibliotekom pułkowym i garnizonowym oficjalnych wydawnictw wojskowych tuż po ukazaniu się ich drukiem (w jednym egzemplarzu)⁸¹.

Środki finansowe na działalność bibliotek zagwarantowane w budżecie MSWojsk. pułkowych miały być przekazywane do dyspozycji poszczególnym DOK jednorazowo – na założenie bądź uzupełnienie bibliotek pułkowych oraz w postaci corocznych subwencji. Jako dodatkowe źródło dochodu przewidywano dobrowolne składki oficerów i urzędników wojskowych.

Stopień organizacji oficerskich bibliotek pułkowych był w tym czasie nierównomierny w poszczególnych OK. Wynikało to między innymi z niewielkiego zaangażowania ich tworzeniem kadry dowódczej pułków oraz samodzielnych równorzędnych pododdziałów i zakładów wojskowych. Potwierdza ten fakt m.in. wydany w sierpniu 1922 r. rozkaz DOK II, nakazujący dowódcom pułków (równorzędnych) natychmiast włączyć się w prace organizacyjne, a w przyszłości dbać o rozwój utworzonych placówek⁸². Reakcja gen. Jana Romera (dowódcy OK II) wiązała się z niedostatecznym wykonaniem wcześniejszego rozkazu (z 17 III 1922), polecającego utworzenie bibliotek wojskowych garnizonowych i pułkowych oraz powołanie Rad Bibliotecznych⁸³. Nowo powołani kierownicy bibliotek zostali skierowani do Oddziału III Sztabu Generalnego w celu otrzymania dokładnych instrukcji co do swej działalności. Podobnie zdecydowane działanie było i w innych DOK. W maju 1923 r. dowódca OK V gen. Józef Czikel nakazał zorgani-

80 Obowiązkiem dowódcy pułku było złożenie dowódcy OK sprawozdań z posiedzeń członków Rad Bibliotecznych.

81 *Regulamin bibliotek wojskowych, op. cit.; W sprawie zakupu dzieł wojskowych dla Wojskowych Bibliotek Pułkowych*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1923, nr 58, poz. 7.

82 *Organizacja wojskowych bibliotek pułkowych*, „Rozkaz DOK II” Lublin, 16 VIII 1922, nr 84, poz. 12.

83 *Biblioteki garnizonowe i pułkowe*, „Rozkaz DOK II” Lublin, 17 III 1922, nr 29, poz. 7.

zować oficerskie biblioteki pułkowe, w ciągu niespełna miesiąca, w 19 formacjach i większych zakładach dotychczas ich nie posiadających zaznaczając, iż „Meldunku o «niemożliwości» uruchomienia biblioteki przedkładać nie wolno”⁸⁴.

Kwestia organizacji bibliotek oficerskich w zachodniej części kraju przedstawiała się dość korzystnie. Rozkaz DOK VII z 9 VIII 1923 zawierał wykaz 24 formacji posiadających biblioteki pułkowe⁸⁵, co świadczyło o zrozumieniu akcji organizacji tego typu placówek bibliotecznych. Poprawa nastąpiła i w tych DOK, gdzie kwestią tą interesowali się ich dowódcy. Przykładowo na terenie DOK V działały w tym czasie 34 biblioteki pułkowe (równorzędne), w tym m.in. w szpitalach wojskowych⁸⁶.

W pierwszych latach działalności bibliotek oficerskich w pułkach i oddziałach równorzędnych powiększono ich księgozbiory w oparciu o bezpłatny egzemplarz obowiązkowy, zagwarantowany wspomnianym *Regulaminem bibliotek wojskowych* z 31 I 1922. Otrzymywane bezpłatnie wydawnictwa polecono natychmiast inwentaryzować jako zbiory stanowiące własność państwa. Zdarzały się jednak przypadki przekazywania innym bibliotekom (np. żołnierskim) wydawnictw przydzielonych przez WINW, wbrew wyraźnemu zakazowi. Sytuacja taka miała miejsce na przykład w jednym z oddziałów na terenie DOK II⁸⁷. Spowodowane było to prawdopodobnie niewłaściwym zrozumieniem rozkazów odnoszących się do działalności bibliotek oficerskich. Zakupem książek dla tych placówek zajmowały się działające w poszczególnych DOK biblioteki okręgowe. Korzystano najczęściej z oferty Głównej Księgarni Wojskowej, będącej własnością MSWojsk., ze względu na szereg udogodnień finansowych przy zakupach⁸⁸.

Powiększanie księgozbiorów umożliwiały też subwencje z budżetu MSWojsk., szczególnie istotne dla rozwoju bibliotek w początkowym okresie ich funkcjonowania. Innym źródłem pomnażania zasobów tych placówek były środki pozyskiwane dzięki samodzielnym inicjatywom podejmowanym przez korpus

84 W rozkazie tym zamieszczono wykaz 34 bibliotek, mających funkcjonować od połowy czerwca 1923 r., w tym 15 już istniejących. *Uruchomienie nieczynnych oficerskich bibliotek pułk.*, „Rozkaz DOK V” Kraków, 19 V 1923, nr 49, poz. 5.

85 „Rozkaz DOK VII” Poznań, 9 VIII 1923, nr 109.

86 „Dziennik Rozkazów DOK V” Kraków, 19 VII 1923, nr 71, poz. 3. Dowódca tego OK polecił zorganizowanie bibliotek szpitalnych, mimo niewielkiego stanu liczbowego znajdującej się tam kadry oficerskiej, *ibidem*.

87 *Wyjaśnienie w sprawie bibliotek pułkowych, op. cit.*

88 *Przydział książek dla bibliotek oficerskich i biblioteki DOK*, „Rozkaz DOK V” Kraków, 24 V 1923, nr 51, poz. 6.

oficerski⁸⁹. Oficerowie dobrowolnie przekazywali część swych dochodów w wysokości ustalonej przez Rady Biblioteczne, na zasadach ogłoszonych 27 II 1923 w „Dzienniku Rozkazów MSWojsk.”⁹⁰ Mimo niezwykle skromnych, (w latach 1921-1926) pensji oficerskich, uniemożliwiających zabezpieczenie nawet skromnego poziomu życia, oraz różnego rodzaju świadczeń będących zdaniem Franciszka Kusiaka „zmorą przedwojennego korpusu oficerskiego, w szczególności w latach dwudziestych”, nie szczędzili oni środków na zakładanie i działalność bibliotek. W 1921 roku jeden z oficerów (w artykule *Lęk przed pierwszym*) pisał: „Na skromne wyżywienie wystarczyłoby, gdyby nie potrącenia. Co miesiąc ich przybywa. Najpierw potrącano na deputat i kartę opałową. To zrozumiałe. Ale potem zaczęły się apele do dobrego serca i do kieszeni, do obowiązku stanu... do patriotyzmu...” Najpierw apelował własny oddział: „[...] trzeba się opodatkować na muzykę [...] Potem trzeba było założyć bibliotekę, czytelnię, świetlicę. Znow apel i znow uchwała 3 procent gaży co miesiąc. Dobrze. To dla kultury”⁹¹. Inny oficer odnotował: „[...] Rzecz dziwna, trudno spotkać oficera, który by nie narzekał na nadmierne obciążenie gaży, a jednak wszyscy płacą «dobrowolnie»”⁹².

Na początku lipca 1923 CBW wstrzymało wydawanie dubletów do poszczególnych bibliotek w pułkach i oddziałach równorzędnych⁹³. Ich przydział miał odbywać się za pośrednictwem bibliotek DOK, skąd miały odbierać je osoby wyznaczone przez poszczególne pułki. Decyzja ta podyktowana była nie tyle względami oszczędnościowymi, co potrzebą nawiązania większej łączności między bibliotekami pułkowymi a okręgowymi, umożliwiającej korzystanie z ich obszerniejszych księgozbiorów⁹⁴. Kierownikom bibliotek okręgowych zapewniono swobodę rozdziału dubletów według potrzeb danego pułku, możliwych do określenia dzięki posiadanym centralnym katalogom bibliotek pułkowych⁹⁵. W 1924 r. zmodyfikowano (częściowo) wydany dwa lata wcześniej

---

89 Organizowano koncerty, z których dochód w całości przeznaczano na zakup książek. CAW, DOK VIII, sygn. I. 371.8.206 (Sprawozdanie z posiedzenia Rady Bibliotecznej 65. pułku piechoty, Starogard, 10 X 1924).

90 Na przykład w DOK V, *Podwyższenie wkładki na biblioteki oficerskie*, „Rozkaz DOK V” Kraków, 27 II 1923, nr 20, poz. 5.

91 F. Kusiak, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992, s. 43-44.

92 *Ibidem*, s. 44.

93 „Rozkaz DOK V” Kraków, 19 V 1923, nr 49, poz. 7.

94 Oficerskie biblioteki pułkowe miały możliwość sprowadzania książek z bibliotek okręgowych oraz CBW.

95 *Ibidem*. Kierownik biblioteki okręgowej pobierał dublety z CBW dla wszystkich bibliotek z terenu korpusu.

Regulamin bibliotek wojskowych. Wprowadzona zmiana dotyczyła sposobu przekazywania przez WINW bezpłatnych egzemplarzy oficjalnych wydawnictw bibliotekom pułkowym i formacji równorzędnych⁹⁶. Miały one otrzymywać tylko dzieła o treści wojskowej (taktyka, strategia, historia wojskowości, organizacja wojska) oraz dotyczące specjalności broni danej formacji⁹⁷. Egzemplarze obowiązkowe dostarczała bezpłatnie bibliotekom oficerskim Główna Księgarnia Wojskowa (GKW) na podobnych zasadach jak i wydawnictwa WINW a następnie Wojskowego Instytutu Wydawniczo-Oświatowego (WINO)⁹⁸.

31 XII 1925 księgozbiory bibliotek wojskowych w Polsce liczyły około 950 000 tomów⁹⁹ oraz 16 771 map¹⁰⁰. W tej liczbie znajdowało się 219 840 tomów zgromadzonych w 272 oficerskich bibliotekach pułkowych.

Tabela nr 2

Liczba bibliotek pułkowych i równorzędnych oraz stan księgozbiorów (31 XII 1925)

Lp.	DOK	Liczba bibliotek pułkowych i równorzędnych	Ilość tomów
1.	DOK I Warszawa	43	39 168
2.	DOK II Lublin	24	17 019
3.	DOK III Grodno	28	31 830
4.	DOK IV Łódź	17	9 772
5.	DOK V Kraków	32	18 679
6.	DOK VI Lwów	22	14 668
7.	DOK VII Poznań	32	36 517
8.	DOK VIII Toruń	28	23 812
9.	DOK IX Brześć	19	13 938
10.	DOK X Przemyśl	27	14 437
11.	Ogółem	272	219 840

Źródło: „Komunikat Bibliograficzny” 1926, t. 6, nr 6, s. 21.

⁹⁶ *Regulamin bibliotek wojskowych – częściowa zmiana*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1924, nr 17, poz. 264.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ CAW, WINO, sygn. I 300.68.80 (Komunikat nr 9, WINO, 1935, k. 20.). GKW przesyłała bezpłatnie bibliotekom okręgowym po 2 egzemplarze, a 1 egzemplarz otrzymywały oficerskie biblioteki pułkowe (i równorzędne) oraz szkół wojskowych.

⁹⁹ Literatura naukowa stanowiła 2/5 całości zbiorów, resztę obejmowała literatura ogólnokształcąca i popularna. M. Łodyński, *Polskie bibliotekarstwo wojskowe...*, s. 12.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 11.

Z powyższego wynika, iż najwięcej, bo 43 oficerskie biblioteki pułkowe umiejscowione były w 1925 r. w OK I, zaś najmniejszą liczbę wykazały DOK IV (17) oraz DOK IX (19).

Zamach majowy 1926 r. miał wpływ na wiele obszarów funkcjonowania Wojska Polskiego. Ograniczone zostały m.in. kompetencje dowódców OK, co już zasygnalizowano. Wprowadzono oszczędności w wielu segmentach wojska. Odbiło się to i na budżetach bibliotek dla kadry zawodowej. Ilustracją kłopotów finansowych funkcjonowania bibliotek wojskowych po 1926 r. może być fakt, iż w preliminarzu budżetowym MSWojsk. na rok 1929/1930 dla placówek bibliotecznych podległych CBW zagwarantowano tylko 9000 zł na rzecz bibliotek oficerskich¹⁰¹. To spowodowało, iż nie wszystkie placówki otrzymały w tym okresie subwencje resortowe.

W 1930 r. działało na terenie całego kraju 260 oficerskich bibliotek pułkowych (i równorzędnych), posiadających ok. 300 000 tomów¹⁰². Ich księgozbiory liczyły przeciętnie od 2000 do 3000 woluminów¹⁰³. Nie było to jednak regułą, gdyż w OK VIII średnia wielkość księgozbioru wynosiła około 1000 tomów, a były i mniej zasobne placówki, na przykład biblioteka 2. batalionu strzelców w Starogardzie Gdańskim, posiadająca 575 tomów¹⁰⁴.

Na początku lat trzydziestych jednym ze sposobów poprawy funkcjonowania działalności bibliotek oficerskich było ich łączenie z bibliotekami podoficerskimi, funkcjonującymi w tych samych pułkach. Doskonałym przykładem może być 36. pułk piechoty, gdzie w 1932 r. dokonano scalenia zbiorów odrębnie funkcjonujących tam bibliotek: oficerskiej i podoficerskiej wyprzedzając o ponad cztery lata reorganizację sieci bibliotecznej w wojsku zakładając połączenie tego typu bibliotek. Biblioteka podoficerska mieściła się w sali jadalnej kasyna ze względu na brak odpowiedniego lokalu. „Dzieła «nudziły» się na półkach w przepaścistej czarnej szafie, o zepsutym zamku, że o każdej porze można ją było otworzyć i wybrać coś do czytania bez wiedzy kierownika”¹⁰⁵.

W 1932 r. szef Biura Inspekcji GISZ, w opinii do projektu przepisu o bibliotekach wojskowych, stwierdził: „[...] na ogół biblioteki pułkowe przedstawiają się dość mizernie, gdzie obok często bezwartościowej beletrystyki

---

101 Ł. [M. Łodyński], *Wyjaśnienie*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 2, z. 2, s. 233 – www.bbc.uw.edu.pl/publication/55 [19.03.2015].

102 A. Łysakowski, *Przykład nowoczesnej organizacji...*, s. 444.

103 *Encyklopedia wojskowa*, pod red. O. Laskowskiego, t. 1, Warszawa 1931, s. 316.

104 Dane na 1 I 1930; CAW, DOK VIII, sygn. I 371.8.207 (Sprawozdanie z zebrania Rady Bibliotecznej Batalionowej i statystyka Biblioteki Wojskowej 2. Batalionu Strzelców, 1 IX 1929-1 I 1930).

105 *Łączmy się...*, „Wiarus” 1937, nr 5, s. 91.

i przydzielanych w drodze urzędowej wydawnictw oficjalnych albo nielicznych darowizn, rzadko można natrafić na naprawdę wartościową książkę o charakterze naukowo-wojskowym. Pomieszczenie takiej biblioteki, skatalogowanie, konserwacja zbiorów, administracja itp. pozostawiają w większości wypadków b. wiele do życzenia”¹⁰⁶. Mimo to kierownictwo wojska zdawało sobie sprawę z doniosłej roli i znaczenia tych placówek dla zapewnienia kadrze zawodowej możliwości doksztalcania oraz samoksztalcania. Pisano o tym w 1933 r. na łamach „Podchorążaka”: „Liczne biblioteki pułkowe świadczą, jak sprawa jest dziś doceniana i rozumiana przez dowództwa”¹⁰⁷.

Trudną sytuację bibliotek pułkowych w czwartej dekadzie XX w. pogłębiał brak finansów. Opracowany na rok budżetowy 1934/1935 „Projekt budżetu bibliotek wojskowych” przewidywał dofinansowanie działalności jedynie bibliotek pułkowych położonych we wschodniej części kraju, tj. w DOK: II-Lublin, III-Grodno oraz IX-Brześć n/Bugiem¹⁰⁸.

17 I 1934 MSWojsk. zarządził wstrzymanie wszelkich działań, zmierzających do reorganizacji bibliotek oficerskich (i podoficerskich) do czasu ukazania się przepisów o ich prowadzeniu i administrowaniu¹⁰⁹.

*

Wprowadzenie w życie 15 XI 1919 centralistycznej organizacji sieci bibliotek w Wojsku Polskim umożliwiły sprzyjające warunki: nie tylko szybka rozbudowa sił zbrojnych oraz istniejące potrzeby oświatowe i naukowe, ale sam fakt, iż struktura tej sieci, podobnie jak biblioteki wojskowe (z wyjątkiem CBW), tworzona była od podstaw. Nie ulega też wątpliwości, iż zainicjowanie i opracowanie przez CBW większości aktów normatywnych oraz wydawnictw o charakterze instruktażowym, potwierdza jej zaangażowanie w organizację zwartej, jednolitej sieci bibliotek wojskowych w II RP. Szeroko zakrojona działalność szkoleniowa, informacyjna i bibliograficzna, prowadzona w CBW, miała na celu znormalizowanie i udoskonalenie pracy podległych jej placówek bibliotecznych. Taka forma organizacyjna była zgodna z ogólnymi tendencjami rozwojowymi kształcenia kadry i rozwoju nauki w polskich siłach zbrojnych. Nie do przecenienia jest również wkład w orga-

106 CAW, GISZ, I. 302.4.1531 (Opinia do projektu przepisu o bibliotekach wojskowych, szef Biura Inspekcji GISZ, Warszawa 1932).

107 *Przyjaźń z książką*, „Podchorążak” 1933, nr 21, s. 16.

108 CAW, GISZ, sygn. I. 302.4.1532 (Projekt budżetu bibliotek wojskowych na okres budżetowy 1934/35, Pismo dyrektora CBW do szefa Biura Inspekcji GISZ, Warszawa, 5 V 1933).

109 CAW, WINO, sygn. I. 300.68.80 (Komunikat Nr 8, WINW, Warszawa, 17 I 1934).

nizację i rozwój CBW oraz podporządkowanej jej sieci bibliotek wieloletniego dyrektora tej placówki, M. Łodyńskiego.

Mimo zalet i znamion nowoczesności na gruncie bibliotekarstwa polskiego centralistyczna organizacja sieci bibliotek wojskowych okazała się jednak niedoskonała. W efekcie kilkuletnich rozważań nad rolą bibliotek wojskowych w działalności oświatowo-wychowawczej i kulturalnej w wojsku centralne władze wojskowe uznały potrzebę wprowadzenia zmian w strukturze organizacyjnej istniejącej sieci bibliotecznej. 9 XII 1936 MSWojsk., pod wpływem nowych zjawisk społecznych, w tym narastającego zagrożenia wojennego, wydało rozkaz wprowadzający nową strukturę organizacyjną bibliotek w Wojsku Polskim¹¹⁰.

Summary

Beata Kozaczyńska *Centralised organization of the network of libraries of the Polish Army (1919-1936)*

Created November 15, 1919 by order of the Minister of Military Affairs, a centralised, three-tiered organisation of the military library network was adapted to the hierarchical levels of the army in terms of organisation and command. The leading institution in this was the Central Military Library (CBW), undertaking substantive supervision over the nine district libraries and working with the various Commands of the General Districts or DOGs (from 1921 Districts Commands of Corps or DOKs). By contrast, county libraries were subject to the acting officers of regiments (and larger equivalent branches of military establishments). Other libraries of military facilities included libraries of NCOs, soldiers and military schools, and from 1924 libraries within battalions. Subunits and outposts of the Border Protection Corps remained outside the centralised library network of the Polish Army.

---

110 *Organizacja bibliotek wojskowych*, „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” 1936, nr 17, poz. 206.